

## ТАБАҚОТ ЖАНРИДАГИ АСАРЛАР

Doniyor Muratov

INTERNATIONAL ISLAMIC ACADEMY OF UZBEKISTAN,

Doctor of philosophy PhD in Histori and Source Studies of Islam, Assistant professor of the department "The Islamic Studies and studies of Islamic Civilization ICESCO.

[doniyorhoji@mail.ru](mailto:doniyorhoji@mail.ru),

11, A.Kadiri, Tashkent, 100011, Uzbekistan.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8107281>

**Аннотация:** Мазкур мақола ҳадис илмида ровийларни табақасини билдирувчи ва уларни ўрганувчи табақот жанрида ёзилган асарларга бағишланган. Унда ҳадис китобларидаги ровийларнинг табақалари борасида маълумотлар берилган ҳамда табақот жанридаги китоблар ҳақида ҳам маълумотлар бериб ўтилган.

**Калит сўзлар:** табақот, ҳадис, ровий, иснод, муҳаддис, санд.

«Табақот» сўзи араб тилида табақалар ва даражалар маъносини билдиради. Ҳадис ровийларининг даражалари асосида ёзилган тўпламлар табақот деб юритилган. Яъни бунда ёшда, иснодда ёки фақат иснодда бир-бирига яқин бўлган кишилар бир шайхдан ҳадис эшитгани ҳақида маълумот берувчи асарлар назарда тутилган бўлиб, исноддаги кишиларнинг исми ёки куняси бир-бирига ўхшаш бўлади ва бир кишининг иккинчи киши деб ҳисобланишига олиб келади. Табақотни билиш бу каби ҳолатларнинг олдини олади ҳамда анъана услубида ривоят қилиш мақсадини тушунтиради.

Шунингдек, саҳобийлар бир-биридан ёш жиҳатидан фарқ қилсаларда, бир табақада ҳисобланадилар. Масалан, Анас ибн Молик каби ёш саҳобийлар жаннатийлиги башорат қилинган 10 нафар саҳобий (ашараи мубашшара) билан бир даражада туради. Агар исломга кирганликлари эътибори билан гуруҳларга ажратилса, ҳамма саҳобийлар ҳам бир даражада бўлмайди.

Ровийлар табақаси икки қисм: саҳобийлар ва саҳобий бўлмаганлар, яъни бошқаларга бўлинади.

Бу илм билан шуғулланаётган киши ровийларнинг туғилган ва вафот этган йиллари, уларнинг устоз ва шогирдлари ҳақида аниқ билимга эга бўлиш тақозо этилади. Ибн Ҳажар «Тақриб ат-таҳзиб» асарида муҳаддисларни 12 табақага ажратган. Бу табақа олти китоб асосида тузилган. Улар:

1. Саҳобийлар;
2. Саид ибн Мусайяб каби катта тобейлар;
3. Ҳасан Басрий, Ибн Сирин каби ўрта тобейлар;
4. Зухрий, Қатода каби асосий ривоятлари ўрта тобейлардан бўлган табақа;
5. Саҳобийлардан бир ёки икки ҳадис ривоят қилган кичик тобейлар, баъзи ўринларда уларнинг саҳобийлардан эшитганлари собит бўлмаган;
6. Ибн Журайж каби бешинчи табақа билан асрдош бўлиб, саҳобийлар билан учрашмаганлар;
7. Молик ибн Анас, Суфён Саврий каби табаа тобейларнинг каттаси;
8. Ибн Уяйна, Ибн Улайя каби ўрта табаа тобейлар;
9. Язид ибн Ҳорун, Шофейй, Абу Довуд Таелисий, Абдураззоқ каби кичик табаа тобейлар;
10. Аҳмад ибн Ҳанбал каби тобейларни кўрмаган, ривояти табаа тобейлардан бўлганлар табақаси;

11. Зуҳалий, Бухорий каби ўрта табақа;

12. Термизий каби табаа тобейларнинг кичикларидан дарс олган табақа.

Бу келтирилганлардан биринчи ва иккинчи табақалар ҳижрий 100/718 йилдан аввал вафот этган. Учинчидан саккизинчисигача эса, ҳижрий 100/718 йилдан сўнг вафот этган. Қолганлари ҳижрий 200/816 йилдан кейин вафот этган.

Шунингдек, баъзи аҳли илмлар ривоят асрини 300/913 йилда ниҳоясига етган деб қайд этади, чунки бу олти ишончли ҳадис тўпламлари муаллифлари яшаган даврдир. Улардан ташқари, Бақи ибн Махлад (ваф. 276/889 й.), Исмоил Қози (ваф. 282/895 й.), Муҳаммад ибн Исмоил Абу Бакр Исмоилий (ваф. 289/902 й.), Баззор (ваф. 292/905 й.) ва бошқалар шу даврда фаолият олиб бориб, ҳадис асарларини ёзганлар. Шунинг учун ҳофиз Заҳабий мутақаддим ва мутааххир олимлар орасини ажратувчи қилиб 300/913 йилни белгилаган.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, ривоят қилиш асри бешинчи ҳижрий аср ниҳоясигача давом этган. Чунки Байхақий, Хатиб, Ибн Абдулбар, Ибн Ҳазм ва бошқа ҳофизларнинг асарларида ўзлари таҳриж қилган ҳадислар мавжуд. Шунинг учун ҳофиз Заҳабийнинг муайян чегарани кўрсатганини ҳадис илмида «олтин аср»ни ажратиб берган деб таъвил қилиш мумкин.

Муҳаддисларнинг табақаси бўйича ёзилган машҳур асарлар қаторига Ҳайсам ибн Адийнинг (ваф. 207/822 й.) «Табақот ал-фуқаҳо ва-л-муҳаддисин», Ибн Мадиний номи билан танилган Али ибн Жаъфар Саъдий Басрий (ваф. 234/849 й.), Халифа ибн Хайёт Усфурий (ваф. 240/855 й.), имом Аҳмад ибн Али ибн Шуайб Насоий (ваф. 303/915 й.), Абу Аруба Ҳарроний номи билан танилган Ҳусайн ибн Муҳаммад ибн Абу Маъшар Мавдуд Суламий (ваф. 318/930 й.) «ат-Табақот» номли асарларини таълиф этганлар. Ибн Манда номи билан танилган Абдурахмон ибн Муҳаммад ибн Исҳоқ Абу Қосим Абдий Исфаҳонийнинг (ваф. 470/1077 й.) «ал-Мустахраж мин кутуб ан-нос лит-тазкира ва ал-мустатраф мин аҳвол ар-рижол лил-маърифа» ёки «ат-Табақот» асарлари ҳам шулар жумласидандир.

Ибн Саъд номи билан танилган Муҳаммад ибн Саъд Басрийнинг (ваф. 230/845 й.) «ат-Табақот ал-кубро» асари бу соҳада ёзилган энг машҳур асар ҳисобланади.

Шунингдек, баъзи муҳаддислар муайян табақани танлаб олиб, улар бўйича китоб ёзишни йўлга қўйганлар. Бунга Муҳаммад ибн Идрис ибн Мунзир Абу Ҳотим Розий Ҳанзалийнинг (ваф. 277/890 й.) «Табақот ат-тебейн», Аҳмад ибн Ҳорун ибн Рух Абу Бакр Бардижийнинг (ваф. 301/913 й.) «Табақот ал-асмо ал-муфрада мин ас-саҳоба ва ат-тобейн ва асҳоб ал-ҳадис», Маслама ибн Қосим Абу Қосим Андалусийнинг (ваф. 353/964 й.) «Табақот ал-муҳаддисин» каби асарларини келтириш мумкин.

Айтиб ўтилганлардан ташқари, табақот жанридаги баъзи асарлар борки, уларда муайян жой номи асос қилиб олиниб, у ерда яшаганларга бағишланган. Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Тамим Абу Араб Қайравонийнинг (ваф. 333/944 й.) «Табақот уламо Ифриқия ва Тунис», Муҳаммад ибн Ҳорис ибн Асад Хашанийнинг (ваф. 366/977 й.) «Табақот уламо Ифриқия» (бу асар Абу Арабнинг «Табақот уламо Ифриқия ва Тунис» асари билан бирга нашр қилинган), Абу Шайх Ибн Ҳайён номи билан танилган Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Жаъфар Абу Муҳаммад Ансорий Исфаҳонийнинг (ваф. 369/980 й.) «Табақот ал-муҳаддисин би Исфаҳон ва-л-воридин алайҳа», Солиҳ ибн

Аҳмад ибн Муҳаммад Абу Фазл Симсор Ҳофиз Муаммар Ҳамадонийнинг (ваф. 384/994 й.) «Табақот ал-Ҳамадонийин» каби асарлари шулар жумласидандир.

Баъзи олимлар фақат муҳаддисларга ёки муайян даражага етишганларга бағишлаб асар ёзишни йўлга қўйганини кўрамыз. Бунга имом Муслим ибн Ҳажжож Қушайрийнинг (ваф. 261/875 й.) «Табақот рувот ал-ҳадис», Ибн Абд Мақдисий номи билан танилган Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Абдуҳодий Абу Абдуллоҳнинг (ваф. 744/1343 й.) «Табақот уламо ал-ҳадис» асарларини мисол келтириш мумкин. Имом Заҳабий (ваф. 748/1347 й.) «Тазкира ал-хуффоз» асарини ровийлар табақаси бўйича ёзиб, саҳоба ва тобейларнинг таржимаи ҳолини келтириб, улардан кейин келган 21 табақа ҳақида маълумот беради. Унда ҳофиз Юсуф ибн Абдуллоҳ Миззийгача (ваф. 742/1341 й.) бўлган ровийларни санаб ўтиб, жами 1176 нафар ровийнинг таржимаи ҳолини келтирган. Бу асар кўп маротаба нашр қилинган. Заҳабийнинг шогирди ҳофиз Муҳаммад ибн Али Абу Маҳосин Ҳусайний Димашқий (ваф. 765/1364 й.) «Табақот ал-хуффоз»га «Зайл» ёзади. Ҳофиз Муҳаммад ибн Муҳаммад Ҳошимий Маккий (ваф. 871/1466 й.) бу асарга «Мустадрак» асарини бағишлаган.

Хулоса қилиб айтганда, муҳаддислар ҳақида хабар берувчи кўплаб асарлар ёзилганки, у китобларда етарли маълумотлар мавжуд. Бу китоблар орасида ровийлар табақасини билдирувчи асарларга «табақот» китоблари ёзилган. Бу асарларда ҳар бир ровийнинг ҳадис илмидаги даражаси кўрсатилиб, қимлардан ҳадис ривоят қилгани ва ўша ҳадисларни кимларга ўргатганига алоҳида эътибор қаратилиб ўтган бўлади.

### References:

1. Маҳмуд Таҳҳон. Тайсир мусталаҳ ал-ҳадис. – ар-Риёз: Мактабат ал-маориф, 2004.
2. Саййид Абдулможид Ғаврий. Ал-Муяссар фи илм ар-рижол. – Байрут: Дор Ибн Касир, 2009.
3. Нуриддин Итр. Манҳаж ан-нақд фи улум ал-ҳадис. – Димашқ: Дор ал-фикр. 1988.
4. Суютий. Тадриб ар-ровий фи шарҳ тақриб ан-Нававий. Жидда: Дор ал-минҳож, 2016. – Т. 5.
5. Саховий. Фатҳ ал-муғис би шарҳ алфия ал-ҳадис. – ар-Риёз: Дор ал-минҳож, 2005. – Т. 4.
6. Ибн Касир. Ал-Боис ал-ҳасис. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 2001.
7. Саййид Абдулможид Ғурий. Мавсуа улум ал-ҳадис ва фунуних. – Димашқ: Дор Ибн Касир, 2007. – Т. 1.
8. Шамсуддин ибн Аммос Моликий. Мифтах ас-саидийя шарҳ алфият ал-ҳадисийя. – Санъо: Марказ ан-Нуъман, 2013.
9. Саййид Абдулможид Ғоврий. Ал-Мадхал ила диросат улум алҳадис. – Димашқ: Дор Ибн Касир, 2009.
10. Ибн Касир. Ал-Баъис ал-ҳасис. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмийя, 1999.
11. Муҳаммад Абу Шаҳба. Ал-Васит фи улум ва мусталаҳ ал-ҳадис. Дор ал-маърифа, нашр этилган шаҳар ва йил кўрсатилмаган.